

Мадумарова М.К.

**МАНАС ТААНУУ САБАГЫНДА ЭПОСТУН ТАРЫХЫЙЛУУЛУГУН
ОКУТУУНУН АКТУАЛДУУЛУГУ**

Мадумарова М.К.

**АКТУАЛЬНОСТЬ ИЗУЧЕНИЯ ИСТОРИЧНОСТИ ЭПОСА НА УРОКЕ
МАНАСОВЕДЕНИЕ**

M.K. Madumarov

**THE RELEVANCE OF STUDYING THE LESSON OF THE HISTORICITY
OF THE EPIC OF MANAS STUDIES WERE**

УДК: 371.3.69

Макалада окуу жараянында интеграциялык методдорду колдонуунун актуалдуулугу жана өзгөчөлүктөрү каралган. ЖОЖдордо манас таануу курсун окутууда интеграциялык методдун артыкчылыктары көрсөтүлгөн.

В статье рассмотрены отличительные черты интеграционного обучения и необходимость применения его в современном процессе обучения, а также преимущества интеграционного метода обучения в преподавании предмета “Манасоведение”.

Actuality and priority of using integration method in teaching process was written in this article. Priority with the help of integration method in teaching Manas study course in high schools was written in this article.

«Манас» эпосу кыргыз элинин улуттук сыймыгы, ата-бабаларыбыз ыйык тутуп, укумдан тукумга сактап келе жаткан улуу мурасы. Жогорку окуу жайларында Манас таануу предметинин киргизилишинин максаты – өлкөнүн келечегин куруучу жаш кадрларды улуу мурастын бай дөөлөттөрү менен тааныштырып, рухий дүйнөсүн байытуу. Себеби азыркы өнүккөн информациялык-технология коомунда жашап жаткан жаштар Батыштын менталитетин өзүнө сиңирип барагат.

Элдик рух-дүйнөбүз жардыланып, нарк-насилибизди жоготуп, тилибизди жерип, дале элдигибизди тааный албай башкаларды ээрчий басып баратканыбызды ар бир кыргыз жүрөгүнүн түпкүрүнөн сезет болуш керек. Белгилүү окумуштуу С.М.Абрамзон «Кыргыз жана Кыргызстан тарыхы боюнча тандалма эмгектер» аттуу китебинде кыргыздардын эң байыркы эл экендигин белгилейт. Бирок кыргыздын улуу тарыхын өлкөбүздө жашап жаткан элибиздин көпчүлүгү эскербейт, себеби элдин аң сезими мындай көөнөргүс булактар менен суугарылбай келди.

Айрыкча союз мезгилинде улуттун көрөңгөлүү бай дөөлөттөрү жеткиликтүү жайылтылбай келген. Ушундай саясаттын кесепетинен бүгүн мекен, келечек, улут менен иши жок материалдык жактан гана жакшы жашоого умтулуп, рухий дүйнөбүздү байытуу зарылчылыгы эстен чыга жаздады го. Мурдагы СССР курамындагы республикалар эгемендүү болуп, өнүгүү жолуна түшүп, дүркүрөп өсүп келе жатат. Казакстан, Өзбекстандын эли тарыхын, маданиятын бекем сактап, тилин жерибей

келечекке кеңири жол ачып алышты.

Кыргызстан эгемендүү өлкө болгондон бери башынан далай саясий кагылышууларды өткөрдү. Апрель окуялары, Оштогу улуттар арасындагы кагылышуулар, кошуна мамлекеттер ортосундагы такталбаган чек ара маселелери жана башкалар. Өлкөдө стабилдүүлүктү орнотуу, элдин тынчтыгын сактоо, өз ара ынтымактыкты, достукту чыңдоо, Ата-Мекендин бир карыч жерин да бөтөн элге тарттырып жибербөө, Кыргызстандын байлыктарын өлкө үчүн керектөө, жалпы эле мамлекеттин өнүгүп-өсүүсүнө күчтүү идеология керек. Өлкөдө улуттук идеологияны жайылтуу аркылуу мамлекеттүүлүктү чыңдап, биримдикке келип, жаштарды патриоттук духта тарбиялап, өнүгүү жолуна түшүү керек. Ал үчүн элдин карт тарыхына, улуу мурастарына кайрылып, алардан сабак алууга болот.

«Өткөнүн билбеген, келечекке жол таппайт» деген кыргызда улуу сөз бар. «Манас» эпосунда кыргыздардын кылымдарды карыткан карт тарыхы жатат. Мурда улуу эпосту мектептерде адабият сабактарында гана адабий чыгарма катары карап, каармандар жомок-уламыштардагы сүйүктүү каарман сыяктуу окутулуп келген. Ал эми жогорку окуу жайларында «Манас» эпосу кыргыз филологиясы факультеттеринде гана элдик оозеки чыгармачылыкты үйрөтүү курстарында окутулса, башка бардык адистиктердин окуу программаларында эске алынган да эмес. Эпос жөнүндө 3000 ден ашык илимий эмгектер жаралды жана изилдөөлөр жүрүп жатат. Көптөгөн окумуштуулар бул мураска дүйнөдө тендеши жок океан-эпос деп баа бергени менен ал океан эмне экенин жаштар билбей өсүп калды.

Кыргыз Республикасынын билим берүүсүнө эмгек сиңирген кызматкер Советбек Байгазиев : «Улуу эпостун билим берүү системасында тарбиялык мүмкүнчүлүгү, потенциалы абдан кеңири. Октябрь Революциясынан мурда «Манас» эпосун кадимки акын жана мударис Нурмолдо Алабукада мечит-мектептин окуу планына киргизип, дарстарды окуп, балдарды Манастын ысымына байланышкан жерлерге саякатка алып чыгып, атуулдук эрдик жасаган экен. Октябрь Революциясынан кийин Манастын ураанын чакырган интеллигенция өкүлдөрү көп учурда тоталитардык бийлик тарабынан кодуланып, кээси ачык куугунтукталган. «Өнүккөн

социализм» деп аталган доордо эпос түшкө кирбеген нерсе эле.

Дүйнөлүк маанидеги океандай улуу мурасыбызга билим берүү системасында көп учурда манкуртчулук мамиле жасалып келди», – деп баса белгилейт. Чындыгында окумуштуу айткандай Эгемендүүлүккө ээ болгондон баштап улуттук дөөлөттөрүбүзгө көңүл бурулуп, абал өзгөрүлө баштады. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 1996-жылдын 21-июлдагы «Манас» эпосун пропагандалоо жөнүндөгү №346-токтомунун негизинде 2006-жылдан баштап жогорку окуу жайларынын окуу пландарына «Манас таануу» курсу киргизилди. Манас таануу предметинин окуу планына киргизилиши бардык тармактарда билим алып жаткан жаштарга улуу мурасыбыз менен таанышууга кеңири жол ачылды. Ошондуктан педагогика илиминде бул предметти окутуунун да өзүнчө методдорун иштеп чыгуунун маселеси актуалдуу болуп саналат. Бул жаатта С.Байгазиев, Оторбаев, Б.Исаков сыяктуу белгилүү педагог-окумуштуулар бир канча эмгектерди жаратышты.

Учурда педагогика илиминде манас таануу предметин тарых предмети менен интеграциялап окутуунун методдорун иштеп чыгуу өтө актуалдуу болуп турат. Окуу процессинде интеграциянын мүмкүнчүлүктөрү кеңири. Интеграцияланган сабакта информациялык маалыматтардын чегинен ашып кетпесине көңүл коюу зарыл. Интеграцияланган сабакты алып баруу үчүн бардык маалыматтардын көлөмүн алдын ала анализдеп, мазмуну боюнча төп келген маалыматтарды гана тандап алуу керек.

Мисалы, эпостогу окуяларды окумуштуулардын тарыхый окуялар, фактылар менен байланыштырган пикирлерин, изилдөөлөрү аркылуу интеграциялап, эпостун тарыхый маанисин үйрөтүү максаты манас таануу предметинин деңгээлин көтөрөт. Бул ишти жүзөгө ашырууда тарых, педагогика, психология, методика илимдеринин соңку жаңылыктары окуп үйрөнүү, алардын принциптерин, жоболорун эске алуу зарыл.

Ар кандай илимдин келечеги элдик маданияттын айланасында, интегративдик курстардын иштелмесинде жана алардын өз ара-бири-бирине сиңип кетүүсүндө өнүгөт. Предмет аралык байланыштан айырмаланып, интеграция предмет аралык мезгилдик байланышты божомолдоп, концептүүлүктү, терең байланышты орнотот.

Интеграциялык идеялар студенттик практикага талап кылып жатат. Азыркы учурда сабактардагы ар түрдүү предметтерди, айрыкча гуманитардык предметтердин циклинде интеграциялоо жаңылык эмес. Предмет мугалимдери бирдиктүү сабактарды өтүүдө. Мындай сабактарда бир тараптуу маалымат алуудан оолак болуп, далилдөөлөр аркылуу өтүлүүчү тема ар тараптуу бышыкталып, сабак максатына алда канча ийгиликтүү жетет.

Кылымдан кылым карыткан тарыхыбызды, маданиятыбызды “Манас” эпосунан көрөбүз. Ар бир эле эл аз же көбүнө карабастан өз жолунда

тарыхтын ар түрдүү этаптарын басып өтөөрү чексиз. «Манас-улуу эпоско айланган тарых», – деп белгилейт Дастан Сарыгулов. Кыргыз эли башынан нээ деген замандарды өткөрбөдү. Эчен доорлор алмашып, элдин тарыхын, көргөн күнүн, көрөөнгөлүү сөзүн ооздон-оозго сактап жүрүп отургандар эл ичиндеги манасчылар, жомокчулар, санжырачылар, ырчылар, чечендер болгон. Алар кыргыз элинин тарых таржымалын, сөз өнөрүн, тил байлыгын биздин кагаз калемдүү заманга жеткизген.

“Манас” эпосунун чыгышы анын адеп кагазга түшкөн мезгилинен баштап окумуштууларды бөтөнчө кызыктырып келе жатат. Ири окумуштуулардан баштап жаңыдан илим дүйнөсүнө аралашкан жаштарга чейин “Манас” эпосунун чыгышына байланыштуу өз оюн айтууга болгон аракет акыркы жылдары барган сайын кызуу жандана баштады. Эпостун чыгышы чет элдик окумуштуулардын да көңүлүн өзгөчө бурууда. Андай окумуштуулар адистиги боюнча ар түрдүү келип, биринчиси- тарыхчы-археолог менен жазуучулар.

“Манас” эпосунун чыгыш доору жөнүндөгү маселени биринчи тунгуч жыйноочу жана изилдөөчү Ч.Ч. Валиханов Ногой ордосу мезгилинде XIV-XV кылымдарда чыккан деп эсептесе, М.Ауэзов, А.Бернштам “Манас” эпосунун жаралыш доорун мындан эртерээк мезгилге туура келип, эпостогу негизги окуялар VII кылымга таандык деген пикирде болушкан. “Манас” эпосунун Жайсаң вариантында Айкөл Манас VII к. Экинчи – VIII к. биринчи жарымында жашап, ошол кезде Кыргызстанды басып алууну көздөгөн Кытай баскынчыларына каршы күрөшкөнү айтылат.

Окумуштуу В.В. Бартольд 820-847-ж.ж. кыргыздар Азияда “Улуу Кыргыз дөөлөтүн” түзөт деп белгилесе, А.Н. Бернштам ошол мезгилде кыргыздын башында Яглагар-хан атуу тарыхый инсан турган. Ал 847-ж. өлгөн, ошол баатыр жетекчини Манас баатырдын прототиби болсо керек деп эсептейт. С.Г.Кляшторный кыргыздардын бүткүл тарыхындагы Кытайга жасаган биринчи “Чоң казат” 842-843-ж.ж. окуялар дейт. Бул казатта кыргыз колун улуу кол башчы Алп Сол жетектеген. Кыргыз фольклористи, манастануучу Р.Сарыбеков Манастын күчтүү мамлекет түзүп – 701-жылы түрктөргө каршы күрөшкөн кыргыз элинин баатыры Барсбек Ынанчу Алп Билге каганды Манастын прототиби десек болчудай деп көрсөтөт. Азыркы публист-жазуучулар да Манастын жашаган доорун аныктоого аракет жасап, өз ойлорун билдирип жатышат.

Көрүнүп тургандай, окумуштуулар азырынча бир пикирге келишпесе да, Манас кыргыздын башын бириктире алган, башкаруу системасында тарыхта аты калган улуу аскер башы экендиги талашсыз. Манас таануу сабактарында программада көрсөтүлгөн темаларды өтүүдө окумуштуулардын эпостун чыгыш доору, Манастын жана башка эпикалык каармандардын тарыхый инсандар ортосундагы окшоштук, жалпылыктарын салыштырган пикир-

лерин талдап, тааныштырылса, сабакка болгон кызыгуу артат. Студенттерге да өз алдынча эпостун тарыхыйлуулугун аныктоочу элементтерди табуу тапшырмасы берилсе, алардын арасынан да изилдөөгө алына турган жагдайларга көңүл бөлүнүүсү мүмкүн. Башкача айтканда илимий жактан изилдөөгө багыт берсе болот.

Демек, интеграциялык окутууда предметтер аралык ар түрдүү маселелер кененирээк каралат. Программада берилген темалардын үстүндө жазылган окуу китептери студенттердин билимин тереңдетүүгө жана өстүрүүгө багытталышы керек.

Колдонулган адабияттар:

1. Федорец Г.Ф. Проблема интеграции в теории и практике обучения (пути развития). – Л., 1990. – 280 с.
2. Энциклопедический феномен эпоса «Манас» (сборник статей) Б-1995.
3. И. Молдобаев «Манас» – историко-культурный памятник кыргызов. Б-1995.
4. А. Сыдыков. «Манас» эпосу жана кыргыз оозеки чыгармачылыгынын маселелери.
5. «Манас» энциклопедиясы, I-Птом. Б-1995.
6. «Манас» эпос. С. Каралаевдин варианты. 1-2 китеп 1984-1986.
7. Т.Кененсариев, Д.Эгемназаров, Менин мамлекетим. Ош-2003

Рецензент: к.филос.н. Жапаров Д.С.
